

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

Etymology and Study of the Semantic Change of the Persian Word "Namareq" in the Holy Qur'an

Mojtaba Nourozi ¹ | MohammadAli Kazemi Tabaar ² | Mohammad Mokfi Rodi ³

1. Assistant Professor of the Holy Quran University of Sciences and Education:

m.noruzi@quran.ac.ir

2. Assistant Professor of Theology Department, Farhangian University of Tehran, Iran:

makt1972@gmail.com

3. Graduated from the Faculty of Quranic Sciences, Mashhad, Iran: m.mokfirodi@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 09 November 2022

Received in revised form 10

May 2023

Accepted 07 June 2023

Published online 21 December
2024

Keywords:

*Namareq,
pillow,
Poshti,
Etymology,
Historical application,
Arabic Persian*

ABSTRACT

Purpose: Naghali scrolls represent a written form of the Iranian people's folk epic narratives, primarily transcribed during the Safavid and Qajar eras, although the origins of these tales predate Islam. Despite their antiquity, scribes have integrated a substantial amount of Islamic culture into these narratives.

Method and Research: This study extracts and categorizes the Islamic culture present in the Naqali scroll known as the Shahnameh Haft Lashkar. The scroll was chosen for its comprehensiveness in recounting numerous epic narratives and its prominence in being influenced by Islamic themes.

Findings and Conclusions: Research findings indicate that Islamic culture manifests in this scroll in several ways: establishing connections between these narratives and the stories of prophets, the presence of Arabic-Islamic phrases in the characters' speech, the existence of Shi'ite Islamic thought within these narratives, and the conversion or portrayal of certain characters as Muslims. Based on this analysis, it becomes evident that the narrator has perceived pre-Islamic Iranians as Muslims and their army as an Islamic force. Iranian characters are depicted as propagators of Islam, inviting their enemies to embrace the faith during their battles, and many adversaries convert to Islam while confronting the Iranians. The characters in these stories are consistently mindful of God and frequently supplicate to Him. The narrator and Naghali of this scroll have theorized narratives from pre-Islamic periods within an Islamic framework, thus imparting an Islamic character to them.

Cite this article: NouRozi, Mojtaba., Kazemi Tabaar, Mohammad Ali., & Mokfi Rodi, Mohammad. (2024). Etymology and Study of the Semantic Change of the Persian Word "Namareq" in the Holy Qur'an. *Journal of Iranian Studies*, 23 (46), 505-526. <http://doi.org/10.22103/jis.2023.20349.2399>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2023.20349.2399>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

There is no pure and original language in the world around us, in the sense that no word from another language has entered it. The reason for this is the interaction and exchange of languages and cultures in various fields such as: commercial, social, scientific, cultural, political, etc. The Arabic language is not an exception to this rule and is borrowed from other languages; Due to the various religious, cultural and commercial exchanges of Saudi people with different nations, it has borrowed many words from other languages. One of these languages is the Persian language, due to the relationship between the Iranians and the Arabs, many words entered the Arabic language from the distant times before Islam. Such words, which do not have Arabic origin, but were used in the Arabic language, are known as Arabic words or Dakhil. The word Namareq is one of these words. The lexicographers do not have the same point of view about the root, origin, meaning and originality of it. Regarding the background of this research, we should mention that so far no independent research has been found in this field, but in the researches related to the modifiers and the words involved, there are brief materials about the word Namareq, including in the book "Persian Words in the Qur'an. Bahauddin Khorramshahi, the article A look at the words included in the Holy Quran written by Mohammad Hadi Mo'azen Jami and the article The words included in the Qur'an and views written by Kazem Barg Nisi, only the name of Namareq is mentioned. The difference between the present research and the previous works is that in this research, the study of genealogy and the meaning and authenticity of the word Namareq was done independently from the point of view of lexicographers and Quran scholars.

Methodology

This research, with a descriptive and analytical method, seeks to answer the question, what is the meaning and concept of Namraq in the Quran? Is this word of Arabic origin or is it related to the words? Has this word changed its meaning over time? In order to answer this question, the literal, idiomatic and Quranic meaning of Namarq has been investigated, and its meaning before, during and after the revelation of the Quran has been considered to investigate its semantic evolution over time. This research is important and necessary because understanding the root and meaning of this word has a great impact on the understanding of the divine word. In addition, there is no disagreement among Muslim Quran scholars regarding the existence of non-Arabic words in the Holy Quran.

Discussion

In terms of the origin and meaning of the word Namarq it should be acknowledged that this word is the plural of the word Namarq; because in the ancient Iranian language, the word namr had the meaning of soft and later it was changed to soft and narmak. The explanation is that the word Narmak first became Namarq due to arabization, and with the passage of time and due to the process of the heart, it became Namarq. The lexicographers expressed different views about the meaning of the word Namarq, which are: household items (pillows and supports), small pillows, pillows on the ink, pillows to sit on, soft clothes. By examining the opinions of lexicographers, it is found that the root of this word means pillow and support, and it does not matter whether it is used in the tools or in a compound. Therefore, what some lexicographers have said are actually different examples of pillow that have been used on occasion in Arabic. Commentators of the Holy Qur'an under verse 15 of Surah Ghashiyyah have expressed various opinions about the word Namarq, which include: big pillows for resting, pillow, mattress, support, back, etc.

What was obtained from the analysis of interpretations, is that the best and most suitable meaning for the word Namarq in the verse in question is the pillows and backs that have been prepared in heaven for the people of heaven. Regarding the evolution of the meaning of the word Namarq in historical usage, it should be noted that the word Namarq before the revelation of the Qur'an in the poems of the Jahili period, in the singular form and in two forms, Namarq and Namarq means soft clothes, pillow and support and A device that was placed on ink has been used.

The word Namarq is mentioned in the Holy Quran only once in verse 15 of Surah Ghashiyyah in the context of the verses related to divine blessings for the heavenly ones. After the revelation of the Qur'an and its use in the Holy Qur'an, the word Namarq has been used in the singular and plural form in hadiths and hadiths in the meaning of back and support. There are different opinions about the originality or without Arabic of the word Namarq. Many Qur'anic scholars have clearly stated that this word does not have Arabic origin and they have considered it to be an Arabic word. However, there are different views on the language from which it entered the Arabic language: some Qur'an scholars have explicitly considered it Persian and some Aramaic.

There are many evidences and reasons that the origin of the word Namarq is Persian, because first of all, this word does not have a derivation in the Arabic language. Secondly, after extensive research and research, Arab writers have acknowledged that this word is Persian, and thirdly, those who have said Namarq from another language and word, have not given any document or reason for this belief.

Conclusion

1- Most lexicographers believe that Namarq has no Arabic origin and is one of the Arabic words (Dakhil) that entered the Arabic language after Arabic translation and was used in poems and hadiths and in the Holy Qur'an. There are many reasons and evidences that this word was originally in Persian and in the form of Narm or Narmak which entered the Arabic language and was changed to Namraq after heart and correction, and after its many uses in the Arabic language, In the Holy Quran, it is used once in verse 15 of Surah Ghashiyyah.

2- This word is the plural of the word Namraq; because in the ancient Iranian language, the word Namr had the meaning of soft and later it was changed to soft and narmak. The explanation is that the word Narmak first became Namarq due to Arabization, and with the passage of time and due to the process of the heart, it became Namarq.

3- According to the dominant view of lexicographers and commentators, Namarq means a pillow, support or back that is used at home or on a compound saddle, and in the verse it means pillows or backs that are prepared for the heavenly ones. Most of the translators of the Quran have also translated this word as back and pillow.

4- In the study of the evolution of the meaning of Namarq in the historical usage, this word was used before the revelation of the Qur'an in the poems of the Arab Ignorance, in the sense of soft clothing, pillow. At the time of the revelation of the Qur'an and after that, it was used in the same sense in the words of the infallibles (PBUH).

تبارشناسی و بررسی سیر تحول معنایی واژه فارسی «نمارق» در قرآن کریم

مجتبی نوروزی^۱ | محمدعلی کاظمی تبار^۲ | محمد مکفی رودی^۳

۱. استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، مشهد، ایران رایانه: m.noruzi@quran.ac.ir

۲. استادیار گروه الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران رایانامه: makt1972@gmail.com

۳. دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشکده علوم قرآنی، مشهد، ایران رایانامه: m.mokfirodi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه/هدف: هیچ زبان زنده‌ای در دنیا وجود ندارد که کلماتی از زبان‌های دیگر به آن راه نیافته باشد. زبان عربی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و وام‌دار زبان‌های دیگر از جمله زبان فارسی است؛ زیرا تعدادی از کلمات آن زبان در قرآن کریم به کار رفته است. یکی از این کلمات، واژه «نمارق» است که یک مرتبه در آیه ۱۵ سوره غاشیه به کار رفته است. عالمان لغت درباره ریشه، خاستگاه و اصالت آن دیدگاه یکسانی ندارند. اهمیت و ضرورت این پژوهش از آن جهت است که فهم ریشه و معنای این کلمات تأثیر زیادی بر فهم و درک کلام الهی دارد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱	روش/رویکرد: این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی به دنبال پاسخ به این سؤال است که معنا و مفهوم «نمارق» در قرآن چیست؟ اصل این واژه چیست و سیر تحول معنایی آن در زبان عربی کدام است؟
کلیدواژه‌ها: نمارق، بالش، پشتی، تبارشناسی، کاربست تاریخی، معرب فارسی.	یافته‌ها/نتایج: نتایج این پژوهش حاکی از آن است که کلمه «نمارق»، از واژه‌های فارسی اصیل است که پس از تعریب و قلب، به زبان عربی راه یافته، در اشعار و روایات و در قرآن کریم به کار رفته است. این واژه، جمع کلمه «نمرق» و دارای اصالت فارسی است؛ زیرا در زبان ایران باستان، کلمه «نمر»: "namr" به معنای نرم وجود داشته و بعدها به «نرم» و «نرمک» تغییر یافته است. توضیح این که واژه نرمک ابتدا به دلیل تعریب به نرمق، تبدیل شده و با گذشت زمان و در اثر فرایند قلب، به شکل «نمرق» درآمده است. معنای این واژه را لغت‌نویسان و مفسران بالش، پشتی و تکیه‌گاهی که بر زین اسب قرار داده می‌شود، بیان نموده‌اند.

استناد: نوروزی، مجتبی؛ کاظمی تبار، محمدعلی؛ و مکفی رودی، محمد (۱۴۰۳). تبارشناسی و بررسی سیر تحول معنایی واژه فارسی «نمارق» در قرآن کریم. *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۳ (۴۶)، ۵۰۵-۵۲۶.

<http://doi.org/10.22103/jis.2023.20349.2399>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

۱.۱. بیان مسئله

در جهان پیرامون ما، هیچ زبان خالص و اصیل، به معنای این که هیچ واژه‌ای از زبان دیگری به آن راه نیافته باشد، وجود ندارد. علت این امر تعامل و داد و ستد زبان‌ها و فرهنگ‌ها در زمینه‌های مختلفی از جمله بازرگانی، اجتماعی، علمی، فرهنگی، سیاسی و ... است. زبان عربی هم به دلیل تبادلات مختلف دینی، فرهنگی و تجاری با ملت‌های مختلف کلمات زیادی را از سایر زبان‌ها وام گرفته است. یکی از این زبان‌ها، زبان فارسی است که به دلیل رابطه ایرانیان و اعراب، از زمان‌های دور قبل از اسلام کلمات زیادی وارد زبان عربی شدند. این گونه کلمات که از اصالت عربی برخوردار نیستند، اما در زبان عربی استعمال شدند، به واژگان معرّب یا دخیل معروفند (رک: جوالیقی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۰). برخی از این کلمات پس از رواج در زبان عربی، مورد استفاده قرآن هم قرار گرفته‌اند که می‌توان به کلمه «نمارق» اشاره کرد. البته عالمان لغت درباره اصالت عربی داشتن یا معرّب بودن این گونه کلماتی دیدگاه یکسانی ندارند. واژه نمارق از این گونه واژگان است که دیدگاه‌های مختلفی درباره ریشه، خاستگاه، معنا و اصالت یا معرّب (دخیل) بودن آن در میان عالمان و اندیشمندان وجود دارد. این پژوهش سعی دارد تا با روش توصیفی و تحلیلی معنای این واژه را از رهگذر دیدگاه عالمان لغت و مفسران مورد بررسی قرار داده و اصالت یا معرّب بودن آن را از طریق کاربرست تاریخی این واژه قبل، حین و پس از نزول قرآن مورد مذاقه قرار دهد. این پژوهش از آن جهت حایز اهمیت و ضروری است که فهم ریشه و معنای این واژه تأثیر زیادی بر فهم و درک کلام الهی دارد. در ضمن در اصل وجود واژه‌های غیر عربی در قرآن کریم، اختلاف نظری میان قرآن‌پژوهان مسلمان وجود ندارد (رک: سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۱۲۵).

۲.۱. پیشینه پژوهش

در خصوص پیشینه این پژوهش باید یادآور شویم که تاکنون در این زمینه، پژوهش مستقلی یافت نشده، اما در پژوهش‌های مربوط به معرّبات و واژه‌های دخیل، مطالبی به اختصار درباره واژه نمارق ذکر شده است، از جمله در کتاب «کلمات فارسی در قرآن»، اثر بهاء الدین خرمشاهی، مقاله «نگاهی به واژه های دخیل در قرآن مجید» نوشته محمدهادی مؤذن جامی و مقاله «واژه‌های دخیل قرآن و دیدگاه‌ها» که توسط کاظم برگ‌نیزی به رشته تحریر درآمده، فقط نامی از نمارق برده شده است. تفاوت پژوهش پیش رو با کارهای انجام شده در این است که در این پژوهش، به بررسی تبارشناسی و بررسی معنا و اصالت واژه نمارق به صورت مستقل از دیدگاه لغت‌شناسان و قرآن‌پژوهان پرداخته شده است.

۳.۱. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی به دنبال پاسخ به این سوال است که معنا و مفهوم «نمارق» در قرآن چیست؟ اصل این واژه چیست و سیر تحول معنایی آن در زبان عربی کدام است؟

۴.۱ یافته‌ها و نتایج پژوهش

واژه نمارق همان نرمک فارسی میانه است که پس از معرب شدن به زبان عربی راه یافته و در قرآن کریم مورد استفاده واقع شده است.

۲. بحث و بررسی

۱.۲. بررسی ریشه و تبار واژه «نمارق»

واژه نمارق جمع است و در مورد مفرد آن چند نظر وجود دارد:

(الف) برطبق نظر بسیاری از لغویان و مفسران، مفرد کلمه «نمارق»، واژه «نُمرِقه» یا «نِمرِقه» است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۵ ص ۲۶۵، ازهری، ۱۴۲۱: ج ۹ ص ۳۱۰، حمیری، ۱۴۲۰: ج ۱۰ ص ۶۷۵۹، ابن اثیر، ۱۳۶۷: ج ۵ ص ۱۱۸، زمخشری، ۱۹۷۹: ص ۶۵۵، طریحی، ۱۳۷۵: ج ۵ ص ۲۴۲، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۱۳ ص ۴۶۷، مهنا، ۱۴۱۳: ج ۲ ص ۶۴۹، فیومی، ۱۴۱۴: ج ۲ ص ۶۲۶، فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۳۸۸، عبدالحمید، ۱۴۲۹: ج ۳ ص ۲۲۸۵؛ فراء، ۱۹۸۰: ج ۳ ص ۲۵۸؛ جوهری، ۱۳۷۶: ج ۴ ص ۱۵۶۱ و بستانی، ۱۳۷۵: ص ۹۳۶).

(ب) بعضی دیگر مفرد نمارق را «نَمِرِقه» با فتح نون و راء دانسته‌اند. (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۳۸۸، عبدالحمید، ۱۴۲۹: ج ۳ ص ۲۲۸۵ و بستانی، ۱۳۷۵: ص ۹۳۶).

(پ) عده‌ای دیگر مفرد این واژه را بدون تاء تأنیث و «نُمرُق» بیان داشته‌اند. (فراهیدی، ۱۴۰۹: ج ۵ ص ۲۶۵، ابن اثیر، ۱۳۶۷: ج ۵ ص ۱۱۸، زمخشری، ۱۹۷۹: ص ۶۵۵، ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱۰ ص ۳۶۱، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۱۳ ص ۴۶۷، مهنا، ۱۴۱۳: ج ۲ ص ۶۴۹، فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج ۳ ص ۳۸۸، حَبَنَكَة، ۱۴۱۶: ج ۲ ص ۵۱۵ و عبدالحمید، ۱۴۲۹: ج ۳ ص ۲۲۸۵، جوهری، ۱۳۷۶: ج ۴ ص ۱۵۶۱، قرشی، ۱۳۷۱: ج ۷ ص ۱۱۳ و بستانی، ۱۳۷۵: ص ۹۳۶).

(ت) گروهی دیگر مفرد نمارق را «نِمرِق» با کسر نون و راء گفته‌اند. (ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱۰ ص ۳۶۱، فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج ۳ ص ۳۸۸، بستانی، ۱۳۷۵: ص ۹۳۶).

(ث) عده‌ای نیز «نَمِرُق» را به عنوان مفرد نمارق بیان کرده‌اند. (فیروزآبادی، ۱۴۱۵: ج ۳ ص ۳۸۸، دهخدا، کتابخانه، مشکور، ۱۹۷۸: ج ۲ ص ۹۳۵).

(ج) برخی دیگر در مورد مفرد نمارق، اعتقاد به «نُمرُوقَة» دارند. (ثعالبی، ۱۴۱۴: ص ۳۷۱).

بدیهی است که این اندازه اختلاف نظر در مورد مفرد یا اصل یک واژه در مورد واژگان دیگر کمتر به چشم می‌خورد. صاحب مقایس اللغة در باب کلماتی که اولشان با نون شروع شده و بیشتر از چهار حرف دارند، واژه «نُمرِقه» به معنای وساده را بیان کرده است. ابن فارس معتقد است که اصل نمرِقه، «النَمِرَة» بوده است و حرف قاف به این واژه اضافه شده است. (ابن فارس، ۱۴۰۴: ج ۵ ص ۴۸۴).

وجود این اختلافات فراوان در مورد مفرد این واژه و حرکات مفرد و ریشه آن می‌تواند معرب بودن این واژه را تقویت کند؛ زیرا معمولاً این میزان از اختلاف، در واژگان اصیل عربی وجود ندارد. تنها زمانی که واژه‌ای از زبان دیگری وارد زبان جدید می‌شود، تغییراتی در آن به وجود می‌آید و هر فرد بنا بر فکر خود، برای آن اعرابی بیان می‌کند و این مسئله به وضوح در مورد کلماتی که از زبان‌های دیگر وارد زبان عربی شده است، مشاهده می‌شود.

۲.۲. مشتقات و مترادفات واژه «نمارق»

نمارق یکی از واژگان معرب است که وارد زبان عربی شده است و دارای چندین مفرد است، ولی این واژه دارای مشتقی نمی‌باشد. اما در کتاب‌های لغت برای نمرقه شانزده مترادف بیان شده است، که عبارتند از:

۱- وسادة: بالش و متکا. جمع: وسادات و وسائد. الوساد: فرش یا خاک یا ... که به عنوان بالش استفاده گردد. جمع: وُسْد و وُسْد. (ابن سیده، بیتا: ج ۴ ص ۷۵، ابن اثیر، ۱۳۶۷ش: ج ۶، ص ۶۳۳، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱۰، ص ۳۶۱، فیومی، ۱۴۱۴ق: ج ۲ ص ۶۲۶، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰ و ...).

۲- حَسْبَانَة: بالش کوچک. محسبة: بالشی از جنس پوست. (موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۳- مَخْدَة: بالشی که گونه انسان روی آن قرار می‌گیرد، بالش سر. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۴- مَرَفَقَة: بالش برای تکیه، زیرا در بیشتر اوقات مرفق که آرنج دست باشد، به آن تکیه می‌کند. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱، ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۵- مَصْدَقَة: بالشی که زیر بناگوش گذاشته شود، بالش سر. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۶- وَشِيزَة: بالشی که داخلش پربار باشد. جمع: وِشائِر. (موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۷- مِسْنَدَة: بالشی که به آن تکیه داده شود، بالش پشت. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۸- مَسَوْرَة: پستی‌ای از جنس پوست. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۹- رَفْرَف: پستی‌ای که به آن تکیه کنند. رَفْرَف: وسائد یا نمارق (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق: ج ۵ ص ۱۱۷، قریمی، بیتا: ج ۱ ص ۴۸۴، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۱۰- نَضِیْدَة: بالش. جمع: نَضائِد. (موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۱۱- مُتْكَ (پستی‌ای برای تکیه) (طریحی، ۱۳۷۵ش: ج ۳ ص ۹۸، مدنی، ۱۳۸۴ش: ج ۱ ص ۲۴۲، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۱۲- مِیْثَرَة: بالش. (رک: ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹ ص ۳۱۱، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳ ص ۴۱۶، ثعالبی، ۱۴۱۴ق: ص ۳۷۱، ابن سیده، بیتا: ج ۴ ص ۷۵، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳ ص ۴۶۷، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳ ص ۳۸۹، جوهری، ۱۳۷۶ق: ج ۴ ص ۱۵۶۱، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۱۳- سِنْدَس: بالش. (قریمی، بیتا: ج ۱ ص ۴۸۴).

۱۴- حَشِیَّة: بستر مخصوص خواب. (زمخشری، ۱۳۶۸ش: ص ۶۴).

۱۵- زربیه: فرش و زیلویی که دارای پُرز نرم است. جمع: زرابی. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱ ص ۴۴۷، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۱ ص ۱۰۴، طریحی، ۱۳۷۵ش: ج ۲ ص ۷۸، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۲ ص ۵۲، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

۱۶- طنفسه: فرش و بعضی گفته‌اند: تکیه‌گاهی که داخلش به صورت کامل پر باشد) جمع: طنافس. (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳ ص ۴۶۷، ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹ ص ۳۱۱، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳ ص ۴۱۶، ثعالبی، ۱۴۱۴ق: ص ۳۷۱، موسی، ۱۴۱۰ق: ج ۱ ص ۵۷۹ و ۵۸۰).

نقد و بررسی: واژه‌های حشیه، زربیه و طنفسه را نباید جزء مترادفات نمرقه به شمار آورد؛ زیرا همان‌گونه که گذشت، معنای نمرقه بالش یا پستی می‌باشد و به معنای زیرانداز یا بستر خواب استعمال نشده است؛ بنابراین، این سه واژه را نمی‌توان مترادف آن دانست.

۳.۲. بررسی معناشناختی واژه نمارق در لغت و در تفاسیر

لغت‌شناسان در مورد معنای واژه نمارق دیدگاه‌های متفاوتی دارند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. برخی معتقدند: نمارق جزء وسایل منزل است که در عربی به آن انجاد (جمع نَجَد) می‌گویند. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳ ص ۴۱۶، ابن اثیر، ۱۳۶۷ش: ج ۵ ص ۱۹، طریحی، ۱۳۷۵ش: ج ۳ ص ۱۴۹، مرتضی زبیدی و ۱۴۱۴ق: ج ۵ ص ۲۷۴) و منظورشان از وسایل منزل، بالش‌ها و تکیه‌گاه‌ها است. به باور بعضی دیگر، منظور از نمارق، بالش‌های کوچکی است که بر آن تکیه می‌کنند. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱۰ ص ۳۶۱، قلعجی و قنبری، ۱۴۰۸ق: ج ۱، ص ۴۸۸، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳ ص ۳۸۹، عبدالحمید، ۱۴۲۹ق: ج ۳ ص ۲۲۸۵ و مشکور، ۱۹۷۸م: ص ۹۳۵).

همچنین گفته شده: نمرقه به معنای المِثْرَة بالشچه‌ای است که بر روی زین قرار داده می‌شود تا نشستن برای سوارکار راحت باشد. (رک: ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹، ص ۳۱۱، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۴۱۶، ثعالبی، ۱۴۱۴ق: ص ۳۷۱، ابن سیده، بی تا: ج ۴، ص ۷۵، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۴۶۷، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳، ص ۳۸۹، جوهری، ۱۳۷۶ق: ج ۴، ص ۱۵۶۱).

برخی دیگر قید بر روی زین را حذف کرده و گفته‌اند: نمرق و نمرقه به معنای بالشچه و بالشی است که روی آن بنشینند. (ادی شیر، ۱۳۸۶ش: ص ۲۳۲). البته باید گفت بالش معمولاً برای تکیه نمودن استفاده می‌شود و کسی روی آن نمی‌نشیند، حال ممکن است آن زمان مثل مبل‌های امروزی بالش‌هایی وجود داشته است که مردم روی آن می‌نشسته‌اند، وگرنه این معنا برای واژه نمرق درست نمی‌باشد.

به باور برخی دیگر نمرقه به معنای (الطَّنْفَسَه) تُشک و زیلویی است که بر آن می‌نشینند. برخی طنفسه را به معنای زیلویی که روی پالان شتر قرار می‌دهند، بیان نموده‌اند. (ابن سیده، بی تا: ج ۶، ص ۶۳۳، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱۰، ص ۳۶۱، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳، ص ۳۸۹، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۴۶۷ و ادی شیر، ۱۳۸۶ش: ص ۲۳۲).

اما ذکر معنای تُشک و زیلو، برای این واژه درست به نظر نمی‌رسد؛ زیرا طبق آنچه در منابع اصیل لغت آمده و در اشعار دوره جاهلی نیز به چشم می‌خورد، نمرقه به معنای بالش، پستی و تکیه‌گاه و لباس است.

علاوه بر آن، برخی نمرقه را به معنای ابری که تکه تکه باشد، ترجمه نموده‌اند. (فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳، ص ۳۸۹، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۶۷) یا گفته‌اند: نمارق در ایران و عراق به معنای گلی شبیه یاسمن سفید است. (آن دُوزی، ۱۹۷۹ تا ۲۰۰۰م: ج ۱۰، ص ۳۱۳) و جالب‌تر این که در منابع تاریخی گفته شده: «نمارق محلی است نزدیک کوفه در عراق که مسلمانان هنگام اولین ورود خود به عراق در آنجا اقامت گزیدند. (یاقوت حموی، ۱۹۹۵م: ج ۵، ص ۳۰۴).

برخی مراد از نمارق را حالاتی مانند توکل، تسلیم، تفویض و صبر می‌دانند که انسان مؤمن در هنگام سختی‌ها و مشکلات بر آن تکیه می‌کند. (مصطفوی، ۱۳۶۸ش: ج ۱۲، ص ۲۵۲-۲۵۱) و از دیگر معانی ذکر شده برای این واژه «لباس نرم سفید» است. (رک: جوالیقی، ۱۸۶۷م: ص ۱۴۶؛ ابن فارس، ۱۴۰۴ق: ج ۵، ص ۴۸۴؛ معجم مقاییس اللغة، ج ۵، ص: ۴۸۳).

از بررسی دیدگاه‌های عالمان لغت به دست می‌آید که اصل این کلمه به معنای بالش و تکیه‌گاه است و فرقی ندارد که در مجلس یا مرکب استفاده گردد. بنابراین، آنچه برخی از لغت‌شناسان گفته‌اند، در واقع، مصادیق مختلف برای بالش و متکا است که به مناسبت در کلام عرب استعمال شده است.

مفسران قرآن کریم ذیل آیه ۱۵ سوره غاشیه «وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ»، دربارهٔ واژه نمارق، نظرات گوناگونی بیان کرده‌اند، از جمله این که نمارق «بالش‌های بزرگی است که برای رقابت از آن استفاده می‌شود و این خاص لغت قریش می‌باشد.» (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳ق: ج ۴، ص ۶۷۹) که باتوجه به معنای لغوی آن درست است. اما به باور برخی «نمارق به معنای بُسُط: جمع بساط (فرشی که پهن می‌گردد) است. (قمی، ۱۳۶۳ش: ج ۲، ص ۴۱۸). این معنا در مورد نمارق قابل پذیرش نیست؛ زیرا نمارق به معنای وسائد است که این معنا نیز در تفسیر قمی آمده است و وی باید به همان وسائد اکتفا می‌نمود. در واقع، بُسُط معنای کلمه زرابی در آیه بعد است؛ چنان که تفاسیر زیادی بُسُط را در معنای زرابی بیان کرده‌اند. (ابن قتیبه، ۱۴۱۱ق: ج ۱، ص ۴۵۱، ابو عبیده: ۱۳۸۱ق: ج ۲، ص ۲۹۶، یزیدی، ۱۴۰۵ق: ج ۱، ص ۴۲۶، طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۳۰، ص ۱۰۵، ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق: ج ۱۰، ص ۳۴۲۱، سمرقندی، ۱۴۱۶ق: ج ۳، ص ۵۷۵، ابن ابی‌زمین، ۱۴۲۴ق: ج ۲، ص ۵۱۱، طبرانی، ۲۰۰۸م: ج ۶، ص ۴۸۸، ماوردی، بی تا: ج ۶، ص ۲۶۱).

فیض کاشانی نیز بسط را در معنای نمارق از تفسیر قمی نقل کرده است. (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق: ج ۵ ص ۳۲۱)، اما قتاده اعتقاد دارد نمارق به معنای وسائد: جمع وساده و منظور بالش‌هایی است که برای استراحت و رقابت باشد. (طوسی، بی تا: ج ۱۰، ص ۳۳۶).

اما از ابن عباس در مورد نمارق، سه قول بیان شده است. ۱- مجالس، جمع مجلس (محل نشستن). (طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۳۰، ص ۱۰۴، مکی بن حموش، ۱۴۲۹ق: ج ۱۲، ص ۸۲۲۶). به گفتهٔ صاحب مجمع‌البیان ابن عباس به علت اینکه بالش‌ها در کنار هم‌دیگر به مانند مجالس پادشاهان در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند، (طبرسی، ۱۳۷۲ش: ج ۱۰ ص ۷۲۷) نمارق را به معنای مجالس قرار داده است. ۲- وسائد. (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق: ج ۱۰، ص ۳۴۲۱) نمارق به معنای وسائد از عکرمه و قتاده و ضحاک و سدی و ثوری و ... نیز بیان شده است. (ابن کثیر، ۱۴۱۹ق: ج ۸،

ص ۳۷۸) ۳- مرافق: جمع مرفق و مرفقه به معنای (متکا و مخدّه) است. (ابن ابی حاتم، ۱۴۱۹ق: ج ۱۰، ص ۳۴۲۱، طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۳۰، ص ۱۰۴، مکی بن حموش، ۱۴۲۹ق: ج ۱۲، ص ۸۲۲۶).

برخی دیگر گفته‌اند: نمارق به معنای طنافس، جمع طنفسه (زیلو، تشک و ...) است. (قشیری، ۲۰۰۰م: ج ۳، ص ۷۲۲) که این معنا برای نمارق صحیح نیست. طنافس معنای واژه زرابی است که در آیه بعد آمده است و بسیاری از تفاسیر این را بیان نموده‌اند. (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳ق: ج ۴، ص ۶۷۹، فراء، ۱۹۸۰م: ج ۳، ص ۲۵۸، ابن قتیبه، ۱۴۱۱ق: ج ۱، ص ۴۵۱، طبری، ۱۴۱۲ق: ج ۳۰، ص ۱۰۵، سمرقندی، ۱۴۱۶ق: ج ۳، ص ۵۷۵، دینوری، ۱۴۲۴ق: ج ۲، ص ۴۹۴، طبرانی، ۲۰۰۸م: ج ۶، ص ۴۸۸، ماوردی، بی تا: ج ۶، ص ۲۶۱).

همچنین گفته شده نمارق به معنای مساند، جمع مُسند (بالش بزرگ و هرچیز که به آن تکیه نمایند) و مطارح، جمع مَطَرَح (محل قرار دادن و انداختن چیزی) است (طبرسی، ۱۴۱۲ق: ج ۴، ص ۴۸۲)، اما نمارق به معنای مطارح درست نیست، زیرا مطارح برای فرش و ... آن استعمال می‌شود، در حالی که منظور آیه تکیه‌گاه و بالش است.

صاحب تفسیر کبیر، نمارق را به معنای وسائد گرفته و اعتقاد دارد که همه همین معنا را بیان کرده‌اند. (فخر رازی، ۱۴۲۰ق: ج ۳۱، ص ۱۴۳) همچنین گفته‌اند: نمارق جمع نُمرُق و نمرقه به معنای بالش کوچک است. (قرطبی، ۱۳۶۴ش: ج ۲۰، ص ۳۴، شوکانی، ۱۴۱۴ق: ج ۵، ص ۵۲۳).

اما برخی برای این کلمه، قیده‌های خاصی در نظر داشته و اعتقاد دارند که منظور از نمرقه، «بالش ابریشمی دیباج و حریری است». (شیبانی، ۱۴۱۳ق: ج ۵، ص ۳۵۶ و ۳۵۷). یا گفته‌اند: بالش‌هایی در نهایت پاکی و ارزش، در حالی که به رنگ‌های مختلفی هستند. (شیخ علوان، ۱۹۹۹م: ص ۵۰۵) یا «تکیه‌گاه‌هایی که فرد نشسته و دراز کشیده بر آن تکیه می‌زند». (ابن عاشور، ۱۴۲۰ق: ج ۳۰، ص ۲۶۸). از دیگر آرا این است که «نمارق به معنای حشایا، جمع حشیه (تُشکی که با پنبه، پشم و ... پر شود) است. (سیدقطب، ۱۴۲۵ق: ج ۶، ص ۳۸۹۷، فضل الله، ۱۴۱۹ق: ج ۲۴، ص ۲۲۴).

علامه طباطبایی نمارق را جمع نمرقه، به معنای وساده (بالش) بیان کرده و معتقد است صفت مصفوفه برای آن به این دلیل است که چینش آن بالش‌ها مثل این دنیا برای فخر می‌باشد. (طباطبایی، ۱۳۹۰ق: ج ۲۰، ص ۲۷۴).

آنچه از بررسی تفاسیر گوناگون به دست آمد، این است که بهترین و مناسب‌ترین معنا برای واژه نمارق در آیه مورد نظر، بالش‌ها و پستی‌هایی است که در بهشت برای بهشتیان آماده شده است. بنابراین، نظرات بعضاً متفاوت مفسران برای این کلمه، ناظر به صفات، حالت‌ها و مصادیق مختلف برای بالش و پستی می‌باشد. این نکته هم لازم به تذکر است که مفسران به اصالت عربی داشتن یا معرب بودن این واژه چندان اشاره‌ای نکرده‌اند.

۴.۲. بررسی تحول معنایی واژه «نمارق» در کاربست تاریخی

۱.۴.۲. معنای «نمارق» قبل از نزول قرآن

برای دانستن اینکه واژه نمارق در چه زمانی و با چه معنایی وارد زبان عربی شده است، لازم است به کاربرد و استعمال این واژه در اشعار جاهلیت توجه داشته باشیم. این واژه در اشعار دوره جاهلی، به شکل مفرد و به دو صورت «نرمق» و «نمرق» به چشم می‌خورد؛ مثلاً در سخن زوْبه آمده است: أَعَدَّ أَخْطَالًا لَهُ وَ تَرْمَقًا (رک:

ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹، ص ۳۱۰؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۴۱۶) که در این بیت به قرینه واژه اخطال (لباس ضخیم و بلند) کلمه نرمق، معنای لباس نرم را دارد. زبیدی نیز همین معنا را در توصیف جوانی بیان کرده است:

أَجْرُ خَزَا خَطَلًا وَ نَرَمًا إِنَّ لَرِيعَانَ الشَّبَابِ غَيْهَقًا

(زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۴۵۶)

«لباس خَزَا یا جامه سبک و نرم را بر خود می پیچم؛ چراکه عنفوان جوانی، دارای نشاط و شادابی است.»
همچنین طرفه گفته است:

وَرِثْتُ فِي قَيْسٍ مَلَقَى نُمْرُقٍ وَ مَشَتْ بَيْنَ الْحَشَايَا مَشَى وَجٍ

(ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۱۱، ص ۱۶۱)

«او یک لباس بلند نرم را در قیس به ارث برد و با راه رفتن پر زرق و برق در میان تشک‌ها راه می‌رفت.»
اعشی نیز در توصیف شترش سروده است:

هِيَ الصَّاحِبُ الْأَدْنَى وَ بَيْنِي وَ بَيْنَهَا مَجُوفٌ عِلَافِيٌّ وَ قِطْعٌ وَ نُمْرُقٌ

(جوهری، ۱۳۷۶ق: ج ۴، ص ۱۳۳۹)

«آن شتر، کم‌ترین همراه من است، درحالی که میان من و او زمینی خالی و یک پارچه و زیلوی روی پالان فاصله است.»

و در جایی دیگر کلمه «نمارق» به شکل جمع به کار رفته است:

أَذَاكَ وَ لَمْ تَرَحَلْ إِلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ بِرَحْلِي حُرْجُوجٌ عَلَيْهَا النَّمَارِقُ

(ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۲، ص ۲۳۶؛ زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۳۲۴)

«تو را درحالی که با بار من به سوی اهل مسجد نرفتی، شتری که بر روی آن پالانی بود، اذیت کرد.»
این موضوع نشان می‌دهد که واژه نمرق و جمع آن نمارق، به همان معنای بالش و متکا استفاده شده است، چه به عنوان یکی از وسایل منزل و چه به عنوان وسیله‌ای که روی زین مرکب گذاشته می‌شده تا سوار راحت‌تر باشد.
همچنین أسود بن یعفر نیز از این واژه در بیت زیر بهره برده است:

حَمَّتْهَا رِمَاحُ الْحَرْبِ حَتَّى تَهَوَّلَتْ بِزَاهِرِ نَوْرِ مِثْلِ وَشْيِ النَّمَارِقِ

(ابن سیده، بی تا: ج ۱۰، ص ۲۲۰، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۴۱۶)

«نیزه‌های جنگ از او حمایت کرد تا جایی که با شکوفه‌های درخشان همچون زینت زین‌های اسب‌ها رنگارنگ شد.»

وجود این واژه و دیگر واژه‌های فارسی در شعر شعرای قبل از اسلام، حاکی از ارتباط نزدیک ایرانیان و اعراب در آن روزگاران است. این کلمه در سخنان هند، همسر ابوسفیان در روز جنگ احد نیز آمده است، آن جا که می‌گوید:

نَحْنُ بَنَاتُ طَارِقٍ نَمَشِي عَلَى النَّمَارِقِ (ابن سیده، بی تا: ج ۱۳، ص ۲۱۰، ابن اثیر، ۱۳۶۷ش: ج ۵، ص ۱۱۸، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۳، ص ۴۱۶، زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۴۶۷)

«ما دختران طارق هستیم که بر روی زین‌های همراه با متکا حرکت می‌کنیم.»

البته می‌توان آن را به معنای زیلو هم گرفت که در این صورت، دلیلی برای افتخار کردن باقی نمی‌ماند.

در این بیت کلمه نمارق با توجه به قرینه موجود در جمله یعنی واژه «نمشی» به معنای پارچه متکای روی زین اسب به کار رفته است. این واژه «نمارق» در شعر المروّج السّلمی نیز در کنار فعل «إِتْكَأَنَّ» به کار رفته و نشان می‌دهد، معنای این واژه همان بالش یا متکایی است که بر آن تکیه می‌زدند:

لَمَّا اتْكَأَنَّ عَلَى النَّمَارِقِ مَضْمُضَتْ
بِالنَّوْمِ أَعْيُنُهُنَّ غَيْرَ غَرَارٍ

(زمخشری، ۱۹۷۹م: ص ۵۹۷)

«هنگامی که بر متکاها تکیه زدند، چشم‌های شان بدون این که فریب بخورند، خواب را تجربه کرد.»

این واژه در اشعار دوره‌های بعد نیز به کار رفته است، چنان که أسعد تبع گفته است:

مَنَابِرُنَا مِنْ عَسْجَدٍ وَ قُصُورُنَا
بِهَا الْهَبْرُزِيُّ الْمُنْتَقَى وَ النَّمَارِقُ

(حمیری، ۱۴۲۰ق: ج ۱۰، ص ۶۸۵۷)

«منبرهایمان از جنس طلاست و در کاخ هایمان زیورالات ممتاز و متکاها وجود دارد.»

در بیت بالا کلمه «نمارق» به معنای متکا یا بالشتی است که روی آن می‌نشستند.

همچنین المثنی ابن حارثه الشیبانی در ابیات زیر واژه «نمارق» را به معنای پارچه یا بالشی که به هدف راحتی سوارکار روی زین اسب قرار دارد، به کار برده است، آن جا که می‌گوید:

غَلَبْنَا عَلَى خَفَّانٍ بَيِّدَا مَشِيحَةً

إِلَى النِّخْلَاتِ السَّمَرِ فَوْقَ حَسْبَانَةٍ

و إِنَّا لَنَرْجُو أَنْ تَجُولَ خَيْولُنَا

بِشَاطِطِ الْفِرَاتِ بِالسَّيُوفِ الْبَوَارِقِ

(یاقوت حموی، ۱۹۹۵م: ج ۵ ص ۳۰۴)

«ما در صحرای مشیحه تا نخلستان سمر، در حالی که بر روی بالش و زین اسب نشسته بودیم، غلبه کردیم.»

«و ما امیدواریم که لشکریان‌مان با شمشیرهای برآن در ساحل فرات گشت و گذار کنند.»

۲.۴.۲. معنای «نمارق» در زمان نزول قرآن و پس از آن

واژه «نمارق» تنها یک مرتبه در آیه ۱۵ سورة غاشیه در سیاق آیات مربوط به نعمت‌های الهی برای بهشتیان ذکر شده است. همان‌طور که گذشت، مفسران این واژه را به معنای بالش و پستی می‌دانند.

این واژه پس از استعمال آن در قرآن کریم، به شکل مفرد و جمع در احادیث و روایات نیز به کار رفته است: امام علی (ع) در حکمت ۱۰۹ نهج/البلاغه فرموده است: «نَحْنُ الثُّمَرَةُ الْوُسْطَى، بِهَا يَلْحَقُ التَّالِي وَ إِلَيْهَا يَرْجِعُ الْغَالِي» (شریف الرضی، ۱۴۱۴ق: ص ۴۸۸)؛ یعنی ما پستی یا تکیه‌گاه وسط هستیم، آن که می‌آید به آن ملحق می‌شود و افراط کننده به آن بازمی‌گردد. عاریه آوردن لفظ نمرقه با صفت وسطی برای اهل بیت (ع) به این اعتبار است که آن‌ها امامان

عادلی هستند که در موارد و مشکلات زندگی باید به آنها تکیه و استناد شود. امام عادل فردی باید باشد که افراط‌کننده و تفریط‌کننده به او رجوع کرده و دست از زیاده‌روی و کوتاهی خودش بردارد، مانند پستی متوسطی که تکیه کردن به آن راحت می‌باشد. (طریحی، ۱۳۷۵ش: ج ۵، ص ۲۴۲). محمد عبده در تفسیر این کلام گوید: همان طور که به پستی برای راحتی و آرامش تکیه می‌کنند، اهل بیت (ع) نیز مانند وساده‌اند که مردم در امور دین به آنها استناد کنند و وسطی‌اند، یعنی معتدل و حد وسط هستند که قاصر به آنها لاحق شده و متجاوز به آنها برمی‌گردد. (قرشی، ۱۳۷۱ش: ج ۷، ص ۱۱۳).

در کتاب کافی روایتی با این مضمون بیان شده است: حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: «يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ شَيْعَةُ آلِ مُحَمَّدٍ كُونُوا النُّمْرَقَةَ الْوَسْطَى، يَرْجِعْ إِلَيْكُمْ الْغَالِي وَيَلْحَقُ بِكُمْ التَّالِي فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَعْدٌ جَعَلْتُ فِدَاكَ مَا الْغَالِي قَالَ قَوْمٌ يَقُولُونَ فِينَا مَا لَا نَقُولُهُ فِي أَنْفُسِنَا فَلَيْسَ أُولَئِكَ مِنَّا وَ لَسْنَا مِنْهُمْ قَالَ فَمَا التَّالِي قَالَ الْمُرْتَادُ يُرِيدُ الْخَيْرَ يَبْلُغُهُ الْخَيْرُ يُؤْجَرُ عَلَيْهِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۲، ص ۷۵ و ۷۶)؛ امام باقر (ع) فرمودند: «ای جماعت شیعه - شیعه آل محمد - تکیه‌گاه میانه باشید تا تندرونده به سوی شما بازگردد و عقب‌مانده به شما رسد. مردی از انصار به نام سعد عرض کرد: فدایت شوم، تندرونده کیست؟ حضرت فرمود: گروهی که درباره ما اعتقادی دارند که ما خود آن اعتقاد را درباره خودمان نداریم. این‌ها از ما نیستند و ما از آن‌ها نیستیم. عرض کرد: عقب‌مانده کیست؟ فرمود: کسی که خواهان و جویای خیر (دین حق) است و [خداوند او را] به خیر (دین حق) می‌رساند و اجر آن را می‌یابد.» تعبیر به نمرقه برای این است که کسی که تکیه می‌کند به وساده، نه از این طرف می‌افتد و نه از آن طرف، هر دو طرف محدود است.» (طیب، ۱۳۶۹ش: ج ۱۴، ص ۹۶).

همچنین در حدیث خالد بن صفوان «نرمق» به معنای نرم آمده است: «إِنَّ الدَّرْهَمَ يَكْسُو التَّرْمَقَ» (ابن اثیر، ۱۳۶۷ش: ج ۵، ص ۱۱۸) و در روایتی دیگر نیز نمارق به معنای بالش و پستی نرم آمده است: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ أَبِي خَالِدٍ الزَّيْدِيِّ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: دَخَلَ قَوْمٌ عَلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (ع) فَقَالُوا يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ نَرَى فِي مَنْزِلِكَ أَشْيَاءَ نَكْرَهُهَا وَإِذَا فِي مَنْزِلِهِ بُسْطٌ وَ نَمَارِقُ فَقَالَ (ع) إِنَّا نَتَزَوَّجُ النَّسَاءَ فَنُعْطِيهِنَّ مَهْرَهُنَّ فَيَشْتَرِينَ مَا شِئْنَا لَيْسَ لَنَا مِنْهُ شَيْءٌ. (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۶، ص ۴۷۶، ابن حیون، ۱۳۸۵ق: ج ۲، ص ۱۶۰، طبرسی، ۱۳۷۰ش: ص ۱۳۱).

علاوه بر این، در قسمتی از خطبه ۲۲۶ نهج‌البلاغه آمده است: فَاسْتَبْدَلُوا بِالْقُصُورِ الْمَشِيدَةِ وَ النَّمَارِقِ الْمُمَهَّدَةِ (شریف الرضی، ۱۴۱۴ق: ص ۳۴۹)، یعنی: انسان‌ها بعد از مرگ، کاخ‌های افرشته و بالش‌های انباشته را به جا نهند.

۵.۲. بررسی اصالت یا معرّب بودن واژه «نمارق»

برخی قرآن‌پژوهان، به صراحت این واژه را دخیل و معرّب دانسته‌اند. برای نمونه یکی از مستشرقان در بیان این مطلب که در قرآن واژه‌هایی وجود دارد که اصلاً عربی نیستند، کلمه «نمارق» را یکی از آنها معرفی می‌نماید (جفری، ۱۳۸۶ش: ص ۹۳). قرآن‌پژوه دیگری در کتاب «دفاع از قرآن در برابر خاورشناسان»، می‌گوید: «برخی از

واژه‌های قرآن به هیچ وجه عربی نیستند؛ مانند «استبرق، زنجبیل، نمارق، فردوس» و مانند این‌ها. این واژه‌ها را با هیچ معیار زبان‌شناسی نمی‌توان مشتق و گرفته شده از یک ریشه عربی دانست و یا آن که مانند «جبت» سه حرفی نامید. این کلمات ریشه فعلی در زبان عربی ندارند. این واژه‌ها از برخی منابع غیر عربی به همین صورت به زبان عربی راه یافته‌اند.» (بدوی، ۱۳۸۳ش: ص ۲۲۷).

برآیند مطالب فوق این است که نمارق، قطعاً یک واژه غیر عربی است؛ اما این که از چه زبانی به زبان عربی راه یافته و اصالت آن چیست، جای تأمل و بررسی دارد. برخی قرآن‌پژوهان صراحتاً آن را فارسی دانسته‌اند. (جفری، ۱۳۸۶ش: ص ۴۰۳) و بعضی دیگر با اطمینان کمتری این مطلب را بیان نموده و گفته‌اند: این واژه «به زعمی ایرانی است» (حریری، ۱۳۸۴ش: ص ۳۷۳).

در تبیین اصالت فارسی و ایرانی بودن این کلمه، «لاگارد یادآور شده که این واژه از کلمه ایرانی "namr" به معنای نرم گرفته شده است (Lagarde, Symmitca, i, ۶۰). در فارسی باستان ما به واژه "namra" برمی‌خوریم که اوستایی "namra" (نگاه کنید به: ۱۰۴۲، Bartholomae AIW) و پهلوی "narm" (رک: Salemann ۲۴۰، West, Glossary, i, ۱۰؛ Studien Manichaeische) از آن آمده است و از یک صورت فارسی میانه‌ای نرم + پسوند ک، به گونه نمرق به زبان عربی رفته و سپس از آن صیغه جمع نمارق ساخته شده است.» (جفری، ۱۳۸۶ش: ص ۴۰۲ و ۴۰۳). البته باید یادآور شویم که منظور جفری از این اصطلاح در فارسی میانه، namr با پسوند ak بوده است؛ چرا که فارسی میانه با خط فارسی نوشته نمی‌شود.

باید گفت در این واژه فارسی معرب، از منظر آواشناسی دو فرایند قلب و ابدال رخ داده است؛ زیرا این کلمه، تعریب‌شده کلمه نرم یا نرمک یا نرماک زبان فارسی میانه است، حال آن که علمای لغت این کلمه را به صورت «نرمق» وارد کرده و از نرم یا نرمه فارسی دانسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹ق: ج ۵ ص ۲۶۵، ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹، ص ۳۱۰، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱۰ ص ۳۵۲، مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳، ص ۴۵۶، جوالیقی، ۱۸۶۷م: ص ۱۴۶، امام شوشتری، ۱۳۴۷ش: ص ۶۶۸).

البته درست‌تر این است که بگوییم واژه عربی نمرق و واژه فارسی نرمه، هر دو از واژه namrak فارسی میانه گرفته شده‌اند؛ زیرا نمرق نمی‌تواند از نرمه گرفته شده باشد، چرا که واج «ق» تبدیل‌شده واج «ک» است و در واژه نرمه، چنین واجی وجود ندارد.

همچنین گفته‌اند: این واژه از لغت «نرم» با پسوند «-ک» ساخته شده و از جمع این دو، یک اسم جدید به وجود آمده است. «ساختن اسم از صفت به وسیله «ک» خیلی رایج است؛ مانند: زردک به معنی هویج از زرد، تلخک به معنی یک‌گونه دانه تلخ که در گندمزار می‌روید.» (رک: امام شوشتری، ۱۳۴۷ش: ص ۶۶۸).

برخی دیگر آن را مأخوذ از «نрмаک» که متعلق به فارسی دری است و به معنای هر چیز نرم و لطیف، می‌دانند (ادی شیر، ۱۳۸۶ش: ص ۲۳۲، ثعالبی، ۱۴۱۴ق: ص ۳۷۱). البته این که مصوت بلند در واژه «نрмаک» تبدیل به فتحه شود و واژه «نرمق» به دست آید، محل تأمل است.

لیث در تبیین اصالت واژه نرمق می‌گوید: نرمق که معنایش نرم یا نرمه می‌باشد، فارسی است، زیرا در لغت عرب واژه‌ای که اولش با نون و راء (نر) اصلی شروع شود، وجود ندارد (فراهیدی، ۱۴۰۹ق: ج ۵ ص ۲۶۵، ازهری، ۱۴۲۱ق: ج ۹ ص ۳۱۰، ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱۰ ص ۳۵۲ و مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۳ ص ۴۵۶).

عده‌ای دیگر معتقد به معرب بودن نرمق به معنای نرمه هستند، گرچه به فارسی بودن آن تصریح نکرده‌اند (مطرزی، ۱۹۷۹م: ج ۲، ص ۲۹۶، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ق: ج ۳ ص ۳۸۶)؛ اما همین که به اصالت نرمق از نرمه اشاره داشته‌اند، مشخص می‌کند، این واژه فارسی بوده است. همچنین گفته شده: نرمق که مفرد نمارق است، در اصل فارسی و به معنای مخدّه، بالش و پستی یا به معنای نرم، نرمک و لطیف است (مشکور، ۱۹۷۸م: ج ۲ ص ۹۳۵).

در این میان، برخی اصالت واژه نمارق را آرامی دانسته‌اند (مصطفوی، ۱۳۶۸ش: ج ۱۲ ص ۲۵۱)، اما برای اثبات سخن خویش، هیچ سندی و مدرکی ارائه نکرده‌اند و به همین دلیل، کلام آن‌ها از اعتبار لازم برخوردار نیست.

با توجه به مطالبی که بیان شد، به وضوح مشخص است که اصالت واژه نمارق، فارسی می‌باشد، زیرا اولاً این واژه در زبان عربی دارای اشتقاقی نیست، ثانیاً معرب‌نویسان بعد از تحقیق و پژوهش‌های گسترده به فارسی بودن این واژه اذعان نموده‌اند و ثالثاً کسانی که نمارق را از زبان و لغت دیگری بیان کرده‌اند، هیچ سند و دلیلی برای این اعتقاد خود بیان ننموده‌اند. اگر سؤال شود که چگونه ممکن است برخی از لغت‌نویسان به زبان دیگری اشاره کرده باشند، باید گفت که امکان دارد نمارق در اصل فارسی بوده است و احتمال دارد که همان‌گونه که به زبان عربی راه یافته است، به زبان دیگری نیز راه یافته باشد و آن لغت‌شناس فقط به بودن این واژه در آن زبان اشاره کرده باشد و در مورد اصالت آن تحقیق و بررسی نکرده باشد.

۶.۲. بررسی مفهوم واژه «نمارق» در ترجمه‌های قرآن

بیشتر مترجمان قرآن این واژه را به بالش‌ها یا پستی‌ها ترجمه نموده‌اند؛ غیر از ترجمه دهلوی که به معنای «وساده» و گرمارودی که «نازبالش» ترجمه کرده‌اند. ترجمه دهلوی از این نظر مورد نقد است که ایشان از واژه فارسی استفاده نکرده و مترادف عربی آن را در ترجمه به کار برده است. ترجمه گرمارودی نیز در صورتی که منظورش بالش کوچک باشد، مورد نقد است، زیرا منظور نمارق در این آیه پستی و بالش تکیه است و معمولاً بالش کوچک به عنوان تکیه‌گاه کاربرد ندارد؛ اما اگر منظور وی از نازبالش، متکای نرم و گرم باشد، ترجمه‌اش درست است.

۳. نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش به قرار زیر است:

- ۱- واژه «نمارق» از واژگان معرب و دخیل است که تنها یک مرتبه در قرآن در آیه ۱۵ سوره غاشیه آمده است.
- ۲- واژه نمارق در کلام عرب دارای مشتقاتی نمی‌باشد، اما برای آن شانزده واژه مترادف ذکر کرده‌اند. مفرد این واژه در کتاب‌های لغت (نُمرِقه، نِمِرِقه، نَمِرِقه، نُمرِق، نِمِرِق، نَمِرِق و نَمروقه) ذکر شده است.
- ۳- از دیدگاه غالب لغت‌شناسان و مفسران، نمارق به معنای بالش، متکا یا پستی می‌باشد که در خانه یا بر روی زین مرکب استفاده می‌شده و در آیه نیز به معنی بالش یا پستی‌هایی است که برای بهشتیان آماده شده است.

۴- در بررسی تحول معنایی نمارق در کاربست تاریخی، این واژه قبل از نزول قرآن در اشعار جاهلیت عرب، به معنای لباس نرم، بالش و متکا (بالش) به کار رفته است. در زمان نزول قرآن و پس از آن نیز در همین معنا در کلام معصومان (ع) به کار رفته است.

۵- بیشتر لغت‌شناسان معتقدند که «نمارق» اصالت عربی نداشته و از واژگان معرب (دخیل) می‌باشد. دلایل و شواهد زیادی وجود دارد که این واژه در اصل فارسی و به شکل «نرم» یا «نرمک» بوده که وارد زبان عربی شده و پس از قلب و تصحیح به «نمرق» تغییر یافته است و پس از کثرت استعمال در زبان عربی، در قرآن کریم یک بار استفاده شده است.

۶- اکثر مترجمان قرآن نیز این واژه را به معنای پستی و بالش ترجمه کرده‌اند.

منابع

قرآن کریم.

- ابن‌ابی‌حاتم، عبدالرحمن بن محمد، (۱۴۱۹ ق) *تفسیر القرآن العظیم* (ابن ابی حاتم)، ریاض: مکتبه نزار مصطفی‌الباز.
- ابن‌ابی‌زمین، محمد بن عبدالله، (۱۴۲۴ ق) *تفسیر ابن ابی‌زمین*، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد شیبانی، (۱۳۶۷ ش) *النهاية فی غریب الحدیث و الأثر*، محقق و مصحح: طناحی، محمود محمد / زاوی، طاهر احمد، قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی، (۱۴۲۲ ق) *زاد المسیر فی علم التفسیر*، بیروت: دار الکتب العربی.
- ابن درید، محمد بن حسن، (۱۹۹۸ م) *جمهرة اللغة*، بیروت: دارالعلم للملایین.
- ابن سیده، علی بن اسماعیل، (۱۴۲۱ ق) *المحکم و المحيط الأعظم*، محقق / مصحح: هنداوی، عبدالحمید، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن سیده، علی بن اسماعیل، (بی‌تا) *المختص*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن عاشور، محمدطاهر، (۱۴۲۰ ق) *تفسیر التحریر و التنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور*، بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
- ابن فارس، أحمد بن فارس، (۱۴۰۴ ق) *معجم مقاییس اللغة*، محقق - مصحح: هارون، عبد السلام محمد، قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم، (۱۴۱۱ ق) *تفسیر غریب القرآن* (ابن قتیبه)، شارح: رمضان، ابراهیم محمد، بیروت: دار و مکتبه الهلال.
- ابن‌کثیر، اسماعیل بن عمر، (۱۴۱۹ ق) *تفسیر القرآن العظیم*، محقق: شمس‌الدین، محمد حسین، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ ق) *لسان العرب*، محقق - مصحح: میر دامادی، جمال الدین، بیروت: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر.
- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، (۲۰۰۳ م) *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*، مصحح: ناصح، ابوشوفه، احمد عمر، المعجزة القرآنیة، لیبی: دارالکتب الوطنیه.
- ابوعبیده، معمر بن مثنی، (۱۳۸۱ ق) *مجاز القرآن*، محقق: سزگین، فواد، قاهره، مکتبه الخانجی.

- ادی شیر، السید، (۱۳۶۸ ش) *واژه‌های فارسی عربی شده*، مترجم: طیبیان، سیدحمید، تهران: امیرکبیر.
- ازهری، محمد بن أحمد، (۱۴۲۱ ق) *تهذیب اللغة*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- اسماعیل صینی، محمود، (۱۴۱۴ ق) *المکنز العربی المعاصر*، بیروت: مکتبه لبنان ناشرون.
- امام شوشتری، محمد علی، (۱۳۴۷ ش) *واژه‌های فارسی در زبان عربی*، تهران.
- بدوی، عبد الرحمن، سیدی، سیدحسین، (۱۳۸۳) *دفاع از قرآن در برابر آرای خاورشناسان*، مشهد.
- بغوی، حسین بن مسعود، (۱۴۲۰ ق) *تفسیر البغوی المسمی معالم التنزیل*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- بقاعی، ابراهیم بن عمر، (۱۴۲۷ ق) *نظم الدرر فی تناسب الآیات و السور*، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون.
- بلاسی، محمد السیدعلی، (۲۰۰۱ م) *المعرب فی القرآن*، بنگازی: جمعیه الدعوة الاسلامیه العالمیه.
- ثعلبی، احمد بن محمد، (۱۴۲۲ ق) *الکشف و البیان المعروف بتفسیر الثعلبی*، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق.
- جبران مسعود، (۱۳۸۹ ش) *فرهنگ الفبایی عربی - فارسی*، ترجمه: انزابی نژاد، رضا، مشهد: آستان قدس رضوی.
- جفری، آرتور، (۱۳۸۶ ش) *واژه‌های دخیل در قرآن*، مترجم: بدره‌ای، فریدون، تهران: انتشارات توس.
- جوالیقی، ابو منصور محمد بن الخضر، (۱۴۱۰ ق، ۱۹۹۰ م) *المعرب من الکلام الأعجمی علی حروف المعجم، المُحقّق*: ف. عبد الرحیم، دمشق: دار القلم.
- جوهری، اسماعیل بن حماد، (۱۳۷۶ ق) *تاج اللغة و صحاح العربیة*، محقق/ مصحح: عطار، احمد عبد الغفور، بیروت: دار العلم للملایین.
- حفنی، عبد المنعم، (۲۰۰۴ م) *موسوعة القرآن العظیم*، القاهرة: مکتبه مدبولی.
- حمیری، نشوان بن سعید، (۱۴۲۰ ق) *شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلام*، محقق/ مصحح: اریانی، مطهر بن علی / عبدالله، یوسف محمد/ عمری، حسین بن عبدالله، دمشق: دار الفکر.
- خازن، علی بن محمد، (۱۴۱۵ ق) *تفسیر الخازن المسمی لباب التأویل فی معانی التنزیل*، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- دینوری، عبدالله بن محمد، (۱۴۲۴ ق) *تفسیر ابن وهب المسمی الواضح فی تفسیر القرآن الکریم*، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ ق) *مفردات الفاظ قرآن*، محقق - مصحح: داوودی، صفوان عدنان، بیروت - دمشق: دار القلم - الدار الشامیه.
- زحیلی، وهبه، (۱۴۱۱ ق) *التفسیر المنیر*، دمشق: دار الفکر.
- زرکشی، محمد بن عبد الله، (۱۴۱۰ ق) *البرهان فی علوم القرآن*، بیروت: دار المعرفة.
- زمخشری، محمود بن عمر، (۱۴۰۷) *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل*، مصحح: حسین احمد، مصطفی، بیروت: دار کتاب العربی.
- زمخشری، محمود بن عمر، (۱۹۷۹ م) *أساس البلاغة*، بیروت: دار صادر.
- زمخشری، محمود بن عمر، (۱۴۱۷ ق) *الفائق فی غریب الحدیث*، بیروت: دار الکتب العلمیه.

- سمرقندی، نصر بن محمد، (۱۴۱۶ ق) *تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم*، محقق: عمروی، عمر، بیروت: دار الفکر.
- سیوطی، جلال الدین، (۱۴۲۱ ق - ۲۰۰۱ م) *الاتقان فی علوم القرآن*، بیروت: دار الکتب العربی.
- سیوطی، جلال الدین، (۱۴۰۸ ق) *المهذب فیما وقع فی القرآن من المعرب*، تحقیق: سمیر حسین حلبی، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- سیوطی، جلال الدین، (۱۴۳۱ ق) *المتوکل فی القرآن من اللغات العجمیه*، تحقیق: عویضة، جمیل عبد الله، بی جا: بی نا.
- شوکانی، محمد، (۱۴۱۴ ق) *فتح القدیر*، دمشق، دار ابن کثیر.
- شیبانی، محمد بن حسن، (۱۹۷۵ م) *کتاب الجیم*، محقق / مصحح: ایباری، ابراهیم، قاهره: الهیئة العامة لشئون المطابع الامیریة.
- شیخ علوان، نعمه الله بن محمود، (۱۹۹۹ م) *الفواتح الالهیه و المفاتيح الغیبیه: الموضحة للكلم القرآنیة و الحكم الفرقانیة*، قاهره: دار رکابی للنشر.
- صابونی، محمد علی، (۱۴۰۵ ق) *التبیان فی علوم القرآن*، بیروت: عالم الکتب.
- صاحب بن عباد، إسماعیل، (۱۴۱۴ ق) *المحیط فی اللغة*، محقق - مصحح: آل یاسین، محمد حسن، بیروت: عالم الکتب.
- صنعانی، عبدالرزاق بن همام، (۱۴۱۱ ق) *تفسیر القرآن العزیز المسمی تفسیر عبدالرزاق*، بیروت: دار المعرفة.
- طاهری، حبیب الله، (۱۳۷۷ ش) *درس های از علوم قرآنی*، قم: اسوه.
- طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۹۰ ق) *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- طبرانی، سلیمان بن احمد، (۲۰۰۸ م) *التفسیر الکبیر: تفسیر القرآن العظیم (الطبرانی)*، اربد: دار الکتب الثقافی.
- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲ ش) *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، مصحح: یزدی طباطبایی، فضل الله و رسولی، هاشم، تهران: ناصر خسرو.
- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۴۱۲ ق) *تفسیر جوامع الجامع*، قم: حوزه علمیه قم.
- طبری، محمد بن جریر، (۱۴۱۲ ق) *جامع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر الطبری)*، بیروت: دار المعرفة.
- طریحی، فخر الدین بن محمد، (۱۳۷۵ ش) *مجمع البحرین*، محقق - مصحح: حسینی اشکوری، احمد، تهران: مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن، (بی تا) *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- علاف، ادیب، (۱۴۲۲ ق) *البیان فی علوم القرآن*، دمشق: مکتبة الفارابی.
- فخر رازی، محمد بن عمر، (۱۴۲۰ ق) *التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)*، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- فراء، یحیی بن زیاد، (۱۹۸۰ م) *معانی القرآن (فراء)*، محقق: نجار، محمد علی و نجاتی، احمد یوسف، قاهره: الهیئة المصریة العامة للكتاب.
- فراهیدی، خلیل بن أحمد، (۱۴۰۹ ق) *کتاب العین*، قم: نشر هجرت.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، (۱۴۱۵ ق) *القاموس المحیط*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- قرشی بنایی، علی اکبر، (۱۳۷۱ ش - ۱۴۱۲ ق) *قاموس قرآن*، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- قرطبی، محمد بن احمد، (۱۳۶۴ ش) *الجامع لأحكام القرآن*، تهران: ناصر خسرو.
- قمی، عباس، (۱۳۸۶ ش) *الدر النظیم فی لغات القرآن العظیم*، مترجم: عارف، محمدصادق، تحقیق و تصحیح: استادی، رضا، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.

- قمی، علی بن ابراهیم، (۱۳۶۳ ش) تفسیر القمی، محقق: موسوی جزایری، طیب، قم: دار الکتاب.
- ماتریدی، محمد بن محمد، (۱۴۲۶ق) تأویلات أهل السنة (تفسیر الماتریدی)، محقق: باسلوم، مجدی، بیروت: دار الکتاب العلمیه.
- ماوردی، علی بن محمد، (بیتا) النکت و العیون تفسیر الماوردی، مراجعه و تعلیق: عبدالرحیم، سید بن عبدالمقصود، بیروت: دار الکتاب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، (۱۴۰۳ق) بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، (۱۴۱۴ق) تاج العروس من جواهر القاموس، محقق/ مصحح: شیر، علی، بیروت: دار الفکر.
- مصطفوی، حسن، (۱۳۶۸ش) التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- معرفت، محمدهادی، (۱۴۱۸ق) التفسیر و المفسرون، مشهد: الرضویه للعلوم الاسلامیه.
- معرفت، محمدهادی، (۱۴۱۵ق) التمهید فی علوم القرآن، قم: مؤسسة النشر الاسلامی.
- مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق) الاختصاص، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر و محرمی زرنندی، محمود، قم: المؤتمر العالمی لالفیه الشیخ المفید.
- مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق) الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، محقق / مصحح: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، قم: کنگره شیخ مفید.
- مقاتل بن سلیمان، (۱۴۲۳ق) تفسیر مقاتل بن سلیمان، محقق: شحاته، عبدالله محمود، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- مهدوی، حمید، (۱۳۹۳) فرهنگ مبین، تهران: نشر احسان.
- موسی، حسین یوسف، (۱۴۱۰ق) الإفصاح فی فقه اللغة، قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- نحاس، احمد بن محمد، (۱۴۲۱ق) اعراب القرآن (نحاس)، حاشیه نویسن: ابراهیم، عبدالمنعم خلیل، بیروت: دار الکتاب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
- هروی، محمد بن یوسف، (۱۳۸۷ش) بحر الجواهر (معجم الطب الطبیعی)، قم: جلال الدین.
- یزیدی، عبدالله بن یحیی، (۱۴۰۵ق) غریب القرآن و تفسیره، محقق: الحاج، محمد سلیم، بیروت: عالم الکتاب.

References

- Ibn Abi Hatem, A. (1419).Tafsir al-Qur'an al-Azeem, Riyadh, Nazar Mustafa Al-Baz Library, 3rd edition. (In Arabic)
- Ibn Abi Zeminin, M. (1424). Tafsir Ibn Abi Zeminin, Beirut, Dar al-Kutub al-Elamiya, M. pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Ibn Athir Jazri, M.(1367).Al-Yaina fi Gharib al-Hadith wa Athar, researcher/corrector: Tanahi, M. Ismailian Press Institute, 4th edition. (In Arabic)
- Ibn Jozi, A.(1422) Zad al-Masir fi ilm al-tafsir, Beirut, Dar al-Kitab al-Arabi, first edition. (In Arabic)
- Ibn Darid, M.(1988). Jamrah Al-Legha, Beirut, Dar El Alam for Millions, first edition. (In Arabic)
- Ibn Saydeh, A.(1421). Al-Mahkem wa al-Azam al-Azam, researcher/corrector: Handawi, A. Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)
- Ibn Seyyedah, A. Al-Mahzad, Beirut, Dar Al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)

- Ibn Ashur, M.(1420). Tafsir al-Tahrir wa al-Tanweer known as Ibn Ashur's Commentary, Beirut, Arab History Foundation, first edition. (In Arabic)
- Ibn Faris,A.(1404). Mujaim al-Laghy, scholar-corrector: Haroun, A.Maktoal al-Alam al-Islami, first edition. (In Arabic)
- Ibn Qutiba, A.(1411). Tafsir Gharib al-Qur'an (Ibn Qutiba), Commentary: Ramadan, I. Beirut, Al-Hilal Dar and Library, first edition. (In Arabic)
- Ibn Kathir,I.(1419). Tafsir al-Qur'an al-Azeem, researcher: Shams al-Din, M. Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, Muhammad Ali Beizun's pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Ibn Manzoor,M.(1414). Arabic language, researcher-corrector: Mir Damadi, J. Beirut, Dar al-Fakr Lal-Tapran and Al-Nashar and Al-Tawzii-Dar Sadir, third edition(In Arabic)
- Abu al-Fatuh Razi,H.(2003). Ruz al-Jinnan and Ruh al-Jinnan in Tafsir al-Qur'an, revised by: Naseh, Abu Shufeh, Ahmad Omar, Al-Mujzah al-Qur'aniya, Libya, Dar al-Kitab al-Watani. (In Arabic)
- Abu Ubaydah,M.(1381). Majaz al-Qur'an, scholar: Sezgin, Fawad, Cairo, Al-Khanji Library, first edition. (In Arabic)
- Edi Shir,A.(1386).Persian words, translator: Tabibian, H. Tehran, Amirkabir. (In persian)
- Azhari,M.(1421). Tahdeeb al-Legha, Beirut, Dar ihya al-trath al-arabi, first edition. (In Arabic)
- Ismail Sini,M.(1414).Al-Muknes Al-Arabi al-Mawdeh, Beirut, Lebanese Library Nashrun, first edition.(In Arabic)
- Imam Shushtri,M.(1347). Persian words in Arabic, Tehran, Bahman. (In persian)
- Badawi,A.(2013). Sidi, Seyyed Hossein, Defense of the Qur'an against the opinions of Orientalists, Mashhad, first edition. (In persian)
- Baghwy,H.(1420). Tafsir al-Baghwy al-Maalam al-Tanzir, Beirut, Dar Ihya al-Trath al-Arabi, first edition. (In Arabic)
- Baq'a'i,I.(1427).Nazm al-Darr in the fit of verses and surahs, Beirut, Dar al-Kutub al-Elamiya, Beizun's pamphlets, third edition. (In Arabic)
- Balasi,M.(2001). Al-Marab fi Al-Qur'an, Benghazi, Al-Da'wah Al-Islamiya Al-Alamiya Jamia, first edition. (In Arabic)
- Tha'albi,A.(1422). Al-Sakat wa Bayan known as Tafsir al-Thalabi, Beirut, Dar Ihya al-Trath al-Arabi, first edition. (In Arabic)
- JabranMasoud,(1389).Arabic-PersianAlphabetical Dictionary, translation: Anzabinejad, R. Mashhad, Astan Quds Razavi, 6th edition. (In persian)
- Jafri,A.(1386). The words included in the Qur'an, translator: Badraei, Fereydoun, Tehran, Toos Publications, second edition. (In persian)
- Javaliqi,A.(1410AH/1990AD).Al-Marab Man Kalam Al-Ajami Ali Haruf Al-Ma'ajm, Al-Muhaqiq: F. Damascus, Dar al-Qalam, first edition. (In Arabic)
- Johari, I.(1376). Taj al-Laghga and Sahih al-Arabiya, scholar/corrector: Attar, A. Beirut, Dar al-Alam Lamlayin, first edition. (In Arabic)
- Hafni,A.(2004).Al-Qur'an Al-Azeem Encyclopedia, Cairo, Madbouli Library, first edition. (In Arabic)
- Hamiri,N.(1420).Shams al-Uloom and the medicine of Kalam al-Arab man al-Kloom, researcher/corrector: Ariani, Motahar bin Ali/Abdullah, Yusuf Muhammad/Omari, Husayn bin Abdullah, Damascus, Dar al-Fikr, first edition. (In Arabic)
- Khazan, A.(1415). Tafsir al-Khazan al-Masimi Labab al-Taawil fi Maani al-Tanzir, Dar al-Kutub Al-Elamiya, Beirut, Beyzoon's pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Dinouri,A.(1424). Tafsir Ibn Wahb Al-Masami al-Hashar in Tafsir al-Qur'an al-Karim, Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, Beizun's pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Ragheb Esfahani,H.(1412). The Words of the Qur'an, Scholar-corrector: Davoudi, Safwan Adnan, Beirut-Damascus, Dar al-Qalam-Al-Dar al-Shamia, first edition. (In Arabic)
- Zaheili, Wahba, (1411).Al-Tafsir al-Munir, Damascus, Dar al-Fakr, second edition. (In Arabic)
- Zarakshi,M.(1410).al-Burhan fi Ulum al-Qur'an, Beirut, Dar al-Marafa, first edition. (In Arabic)

- Zamakhshari, M. (1407). Al-Kashf on the facts of Ghawamaz al-Tanzij and the eyes of al-Qawil in the interpretation of interpretation, revised by: Hossein Ahmed, Mustafa, Beirut, Dar Al-Kitab al-Arabi, third edition (In Arabic)
- Zamakhshari, M. (1979). Asas al-Balagha, Beirut, Dar Sadir, first edition. (In Arabic)
- Zamakhshari, M. (1417). Al-Faiq fi Gharib al-Hadith, Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)
- Samarqandi, N. (1416). Tafsir al-Samrqandi al-Masimi Bahr al-Uloom, researcher: Amravi, Omar, Beirut, Dar al-Fakr, first edition. (In Arabic)
- Siyuti, J. (1421 AH and 2001 AD). Al-Itqan in the Sciences of the Qur'an, Beirut, Dar al-Kitab al-Arabi, second edition. (In Arabic)
- Siyuti, J. (1988 AD-1408 AH). Al-Muhadzb fima Waqq fi al-Qur'an man al-Marab, research: S. Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)
- Siyuti, J. (1431). Al-Mutawakli in Fima fi al-Qur'an Man al-Lawaq al-Ajamiya, research: Awaidah, Jamil Abdullah, Bija, Bina. (In Arabic)
- Shokani, M. (1414). Fath al-Qadir, Damascus, Dar Ibn Kathir, first edition. (In Arabic)
- Shiehani, M. (1975). Kitab al-Jeem, researcher/corrector: Abiari, Ibrahim, Cairo, General Authority for the Emirate Printing House. (In Arabic)
- Sheikh Alwan, N. (1999), Al-Fawath Al-Ilahiya and Al-Mufatah Al-Ghaibiya: Al-Mozaha for the Qur'anic Word and Al-Hakam Al-Furqaniya, Cairo, Dar Rakabi Publishing House, 1st edition. (In Arabic)
- Sabouni, M. (1405), Al-Tabayan fi Ulum al-Qur'an, Beirut, Alam al-Kutub, first edition. (In Arabic)
- Sahib Bin Abbad, I. (1414). Al-Ashain Fi Al-Laghha, scholar-corrector: Al-Yasin, Muhammad Hassan, Beirut, Alam Al-Kitab. (In Arabic)
- Sanaani, A. (1411). Tafsir al-Qur'an al-Aziz al-Massami, Tafsir Abd al-Razzaq, Beirut, Dar al-Marafa, first edition. (In Arabic)
- Taheri, H. (1377). Lessons from Qur'anic Sciences, Qom, Aswa, first edition. (In Arabic)
- Tabatabayi, M. (2013) Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, Beirut, Al-Alami publishing house, second edition. (In Arabic)
- Tabarani, S. (2008). Al-Tafsir al-Kabeer: Tafsir al-Qur'an al-Azeem (Al-Tabarani), Irbid, Dar al-Kitab al-Tashvili, first edition. (In Arabic)
- Tabarsi, F. (1372). Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an, revised by: Yazdi Tabatabaei, Fazlullah and Rasouli, Hashem, Tehran, Nasser Khosrow, third edition. (In Arabic)
- Tabarsi, F. (1412). Tafsir Jameem al-Jami, Qom, Qom Seminary, first edition. (In Persian)
- Tabari, M. (1412), Jame al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an (Tafsir al-Tabari), Beirut, Dar al-Marafah, first edition. (In Arabic)
- Tarehi, F. (1375), Bahrain Assembly, researcher-corrector: Hosseini, A., Tehran, Mortazavi, third edition. (In Persian)
- Tousi, M., Al-Tabyan fi Tafsir al-Qur'an, Beirut, Dar Ihya Al-Tarath al-Arabi, first edition. (In Arabic)
- Alaf, A. (1422), Bayan fi Ulum al-Qur'an, Damascus, Al-Farabi Library, first edition. (In Arabic)
- Fakhr Razi, M. (1420), Al-Tafsir al-Kabir (Mufatih al-Gheeb), Beirut, Dar Ihya al-Trath al-Arabi, third edition. (In Arabic)
- Fara, Y. (1980), Ma'ani al-Qur'an (Fara'), researcher: Najjar, Muhammad Ali and Najati, Ahmed Youssef, Cairo, Al-Masriy Al-Aaa'e Book Authority, second edition. (In Arabic)
- Farahidi, K. (1409), Kitab Al-Ain, Qom, Hijrat Publishing House. (In Arabic)
- Firouzabadi, M. (1415), Al-Qamoos al-Mashay, Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)
- Qorshi Banayi, A. (1412), Quran Dictionary, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiya, 6th edition. (In Arabic)
- Qortobi, M. (1364), Al-Jamee Lahakm al-Qur'an, Tehran, Nasser Khosrow, first edition. (In Persian)
- Qomi, A. (1386), Al-Dar al-Nazim in the words of the great Qur'an, translator: A. Mohammad Sadiq, research and correction: Ostadi, R., Mashhad, Islamic Research Foundation, first edition. (In Arabic)

- Qomi,A.(1363), Tafsir al-Qami, researcher: Mousavi Jazairi, Tayyeb, Qom, Dar al-Kitab, third edition. (In Arabic)
- Matridi,M.(1426), Tawilaat Ahl al-Sunnah (Tafsir al-Matridi), researcher: Basloun, M. Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, first edition. (In Arabic)
- Ma'avardi, A. Al-Naqt wa Al-Ayoun Tafsir al-Mawardi, reference and commentary: Abd al-Rahim, Seyyed bin Abd al-Maqsood, Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, Beyzoon's pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Majlesi,M.(1403), Bihar al-Anwar, Beirut, Dar Ihya al-Trath al-Arabi, second edition. (In Arabic)
- Morteza Zubeidi,M.(1414), Taj al-Arus Man Javaher al-Qamoos, researcher/corrector: Shiri, A. Beirut, Dar al-Fakr, first edition. (In Persian)
- Mostafavi,H.(1368_, al-Habiq fi Kalamat al-Qur'an al-Karim, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance, first edition. (In Persian)
- Marafet,M.(1418), Al-Tafsir and Al-Mafsaroon, Mashhad, Al-Razwayh for Islamic Sciences, first edition. (In Persian)
- Marafet,M.(1415), Al-Tamahid fi Ulum al-Qur'an, Qom, Al-Nashar al-Islami Foundation, second edition. (In Persian)
- Mofid,M.(1413), Al-Khatsas, researcher/corrector: Ghafari, Ali Akbar and Muharrami Zarandi, Mahmoud, Qom, Al-Tomar Al-Alami Lafiya Sheikh Al-Mofid, first edition. (In Arabic)
- Mofid,M.(1413), Al-Irshad fi Marafah Hajj Allah Ali Al-Abad, researcher/corrector: Al-Bayt Foundation, PHB, Qom, Congress of Sheikh Mofid, first edition. (In Arabic)
- Muqatilbin Suleiman,(1423),Tafsir of Muqatil bin Suleiman, researcher: Shahate, Abdullah Mahmoud, Beirut, Dar Ihya Al-Trath al-Arabi. (In Arabic)
- Mahdavi,H.(2013) Farhang Mobin, Tehran, Ehsan Publishing House, first edition. (In Persian)
- Musa,H.(1410), Al-Ifsah fi Fiqh al-Laghga, Qom, Al-Alam Al-Islami School, 4th edition. (In Arabic)
- Nahas,A.(1421), Arabs of the Qur'an (Nahas), footnote: Ibrahim, Abd al-Moneim Khalil, Beirut, Dar al-Kutub Al-Elamiya, Beyzoon's pamphlets, first edition. (In Arabic)
- Heravi,M.(1387), Bahr al-Jawahar (Magim of Natural Medicine), Qom, Jalal al-Din, first edition. (In Arabic)
- Yazidi, A.(1405), Gharib al-Qur'an and Tafsir, researcher: Al-Haj, Salim, Beirut, Scholar of the Book, first edition. (In Arabic)